

Генерал О. В. Самсонов. Від Таненберга до Якимівки.

Початок Великої війни ознаменувався катастрофою 2-ї російської армії в серпні 1914 р. біля Таненберга у Східній Пруссії. Загибель її командувача, генерала від кавалерії О.В.Самсонова, втрата майже 120 тисяч (убитими, пораненими та полоненими) живої сили, 350 гармат (половина артилерії армії) та двох прапорів приголомшили свого часу громадськість Росії та її союзників. Німці вбачали в цій події реванш Грюнвальдської битви (саме в цій місцині 1410 р. тевтонські та лівонські лицарі зазнали нищівної поразки від об'єднаного слов'янського війська), а їх супротивники здригнулися від передчуття ще більших катаклізмів. З тих пір постать О.В.Самсонова стала символом трагічної жертвовності та лицарської честі.

Олександр Васильович Самсонов мав типову біографію професійного військовика. Народився 2 (14) лютого 1859 року. Його батько, випускник Новгородського графа Аракчеєва кадетського корпусу, поручик артилерії, власник 300 десятин землі у Верійському повіті Московської губернії та 228 десятин в с. Андріївці Якимівської волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії, потомствений дворянин Василь Васильович Самсонов був гласним Єлисаветградського повітового земства у 1871 - 1874, 1874 - 1877, 1877 - 1880 роках та дільничим мировим суддею у 1874 - 1877 та у 1880 - 1883 роках. Мати, Надія Егорівна Самсонова, володіла 1816 десятинами землі в селі Надеждиному Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії та 816 десятинами - в селі Єгорівці Якимівської волості (тепер - село Нововознесенка Маловісківського району Кіровоградської області).

Загальну освіту О. В. Самсонов отримав у київській Володимирській військовій гімназії, військову - у Миколаївському кавалерійському училищі (м. Санкт-Петербург), яке закінчив за I-м розрядом у 1877 р.

10 (22) червня 1877 р. Олександр Самсонов отримав чин корнета і призначення у І2-й Охтирський гусарський полк. В цей час йшла війна з Туреччиною і в перші ж дні своєї офіцерської служби він прийняв бойове хрещення.

Після закінчення російсько-турецької війни 1877 - 1878 рр. О. В. Самсонов ще деякий час служив у полку на посаді полкового ад'ютанта, а потім поступив у Миколаївську академію генерального штабу, яку закінчив за I-м розрядом у 1884 р., після чого отримав призначення у Кавказький військовий округ, де служив протягом п'яти років, спочатку на посаді старшого ад'ютанта у штабі 20-ї піхотної дивізії, а потім на такій же посаді у штабі Кавказької гренадерської дивізії.

У 1889 р. О. В. Самсонов був призначений столоначальником у Головне управління козачих військ і пробув на цій посаді трохи більше року, після чого протягом 6 років служив у Варшавському військовому окрузі штаб-офіцером, спочатку в штабі округу, а потім при командувачі військами округу генерал-фельдмаршалі Й. В. Гурко.

25 липня (6 серпня) 1896 р. О. В. Самсонов отримав призначення очолити Єлисаветградське кавалерійське училище і біля 8 років прослужив його начальником, в той же час він перебував гласним Єлисаветградського повітового земства.

На початку війни з Японією, 15 (28) березня 1904 р. генерал-майор Самсонов був призначений начальником Уссурійської кінної бригади. Брав участь в боях при Вафангоу 17 (30) травня та 1 (14) - 2 (15) червня, під Гайджоу 26 червня (9 липня), під Ташіцяо 10 - 11 (23 - 24) липня, у Ляояна 17 - 21 серпня (30 серпня - 3 вересня).

2 (15) вересня 1904 р. О. В. Самсонов отримав у командування Сибірську козаку дивізію. Брав участь у битвах на р. Шахе 22 вересня (5 жовтня) - 4 (17) жовтня 1904 р., біля с.Сандепу 12 (25) - 15 (28) січня 1905 р., під Мукденом 6 (19) лютого - 25 лютого (10 березня) 1905 р.

За заслуги в боях О. В. Самсонов був нагороджений золотою зброєю з написом "За храбрость" та орденами св. Георгія 4-го ст., св. Анни 1-го ст. з мечами, св. Станіслава 1-го ст. з мечами.

Після заключення Портсмутського мирного договору, у вересні 1905 р. генерал-лейтенант Самсонов був призначений начальником штабу Варшавського військового округу. На цій посаді він перебував біля півтора року, після чого протягом двох років займав пост наказного отамана Донського козачого війська.

У 1909 р. О. В. Самсонов був призначений генерал-губернатором Туркестану, командуючем військами Туркестанського віськового округу та наказним отаманом Семиріченського козачого війська. На цій посаді і застала його перша світова війна.

О. В. Самсонов трагічно загинув майже на початку війни, коли частини армії, якою він командував, після здійснення стрімкого наступу в Східній Пруссії опинилися в катастрофічному оточенні. Довгий час офіційні джерела замовчували справжні причини цієї трагедії, дехто навіть звинувачував особисто

командувача армією. Тому виникає необхідність детальніше зупинитись на східно-прусських подіях серпня 1914 року.

В перші дні війни генерал від кавалерії О. В. Самсонов був поставлений командувачем 2-ї армії Північно-Західного фронту, яку він прийняв на марші, не маючи змоги укомплектувати штаб своїми однодумцями, як це звичайно робилося, вивчити офіцерський склад і зробити необхідні переміщення, відрегулювати величезний організм армії - постачання, зв'язок, транспортування і таке інше, що на мові військових називається налагодженістю. Армії Самсонова було поставлене завдання здійснити прорив у Східну Прусію, який пізніше отримав назву Східно-прусської операції 1914 року. У той час Німеччина планувала нанести Франції швидкий нищівний удар, заставити її капітулювати, а потім всіма силами обрушитись на Росію. Наступ у Східній Пруссії в серпні 1914 р. був проведений за наполегливим проханням союзників, армії яких в цей час відступали у парижському напрямку і потребували термінової допомоги. Російське командування, намагаючись точно виконувати союзні зобов'язання, поспішало розпочати наступ у Східній Пруссії і розгорнуло операцію, коли частини армії Самсонова ще не закінчили зосередження. Зв'язок між корпусами 2-ї армії здійснювався посильними і був нерегулярним, штаб майже не отримував даних авіаційної розвідки. Таким чином успіх справи не був належно забезпеченим. Командувач Північно-Західного фронту, у складі якого були 1-а армія генерала від кавалерії П. К. Ренненкампа та 2-а армія генерала від кавалерії О. В. Самсонова, генерал від кавалерії Я. Г. Жилінський інформував Самсонова про начебто енергійне переслідування Ренненкампом тікаючих німців, в дійсності Ренненкамп після успішних дій виявляв повну пасивність. Самсонов вірно пропонував направити свою армію не на північ, як наказав Жилінський, а на північний захід. Після триденних суперечок з Жилінським, під час яких 2-а армія продовжувала рухатись на північ, а Ренненкамп не діяв, 24 серпня (тут і далі дати за новим стилем) Самсонов нарешті отримав дозвіл розвернути армію на північний захід, але був зобов'язаний направити на північ (на Бішофсбург) правофланговий VI-й корпус. Це привело до відриву VI-го корпусу від головних сил армії і окремої його поразки 26 серпня під Бішофсбургом, де проти нього діяли 2 німецьких корпуси. У той же час лівофланговий I-й корпус замість руху уступом за наступаючими центральними частинами армії, наказом верховного головнокомандувача великого князя Миколи Миколайовича, був зупинений біля Сольдау, в наслідок чого лівий фланг теж відірвався від основних сил 2-ї армії і 27 серпня під Сольдау потерпів поразку. Помилки російського командування створили для німців можливість оточити центральні корпуси 2-ї армії (XIII-й і XV-й корпуси та 2-у піхотну дивізію) і розгромити їх 28 - 30 серпня в лісах, що знаходяться на сході від містечка Таненберг. Тільки деяким частинам цих корпусів та оперативному відділу штабу армії вдалося вирватися з оточення, але в процесі виходу вони розбили шість німецьких дивізій.

О. В. Самсонов не бажав ні ганебного полону, ні безславного порятунку і тому вибрав постріл у серце. До речі у 1915 р. так само поступив ще один елисаветградець (у 1884 - 1890 рр. викладав тактику в Єлисаветградському юнкерському кавалерійському училищі) - генерал від інфантерії Ф. В. Сіверс (1853 - 1915), командувач 10-ю армією, яка у лютому 1915 р. в Августовських лісах потрапила в майже аналогічну з самсонівською армією ситуацію. Мабуть можна було б говорити про елисаветградський почерк честі, але, імовірно, він був сформований у далекосхідних війнах 1900 - 1901 та 1904 - 1905 рр.

В ході операції російські війська, особливо піхота і артилерія, показали високі бойові якості. Східно-прусська операція відвернула від Парижа сильні частини німецьких військ і їх наступ був зірваний. Всупереч поразки дії армії Самсонова зробили, суттєвий вплив на загальний хід війни, відтягнув значні сили німців із західно-європейського на східно-європейський театр воєнних дій, дав можливість союзникам у вересні 1914 р. виграти Марнську битву.

Тривалий час обставини та місце смерті О. В. Самсонова були невідомі. У тогочасній пресі з'явилися протирічні повідомлення і навіть спомини очевидців про те, як він загинув від розриву артилерійського снаряду. Звичайно, що рідні, і в першу чергу дружина, Катерина Олександрівна, не вірили в його смерть і сподівалися, що він живий. Але в списках полонених, отриманих з офіційних джерел, Самсонова не було. Першим розшуки генерала Самсонова за проханням Катерини Олександрівни розпочав колишній голова Державної Думи О. І. Гучков. Він визначив місце пошуку біля містечка Гросс-Півніц, але до закінчення свого відрядження не отримав дозволу від німецької влади на обстеження цієї території і повернувся у Росію. Можливо німці не довіряли Гучкову, бо він у той час був головою Центрального військово-промислового комітету та членом Особої наради по обороні і між іншим у ворожому тилу міг зібрати секретну інформацію. В той час Катерина Олександрівна Самсонова, як і багато інших шляхетних жінок, була сестрою-жалібницею. Вона працювала в шпиталі Єлисаветградської общини

Червоного Хреста і писала листи до різних інстанцій з проханням дозволити їй поїхати у Німеччину на пошуки чоловіка. В решті решт, у серпні 1915 року, вона отримала дозвіл і розпорядження поїхати до Німеччини для огляду таборів військовополонених в якості представника Міжнародного товариства Червоного Хреста. Катерина Олександрівна протягом двох місяців ретельно виконувала місію перевіряючого додержання німцями міжнародних угод у відношенні до військовополонених, чим викликала повагу і навіть побоювання німців та безмежну любов російських бранців. Про свою роботу К. О. Самсонова написала детальний компетентний звіт. Після виконання офіційного доручення вона з дозволу німецької влади подалась з Берліну до містечка Гросс-Півніц, що в Східній Пруссії, в околиці якого за припущеннями О. І. Гучкова треба було шукати тіло загиблого генерала. Катерина Олександрівна у супроводі німецького офіцера кілька днів опитувала місцевих селян, поки не дізналась, що в кінці літа минулого року в лісі випадково було знайдено труп російського офіцера. Описати прикмети вбитого селяни не змогли, але пам'ятали, що підкладка шинелі була червоного кольору, тобто генеральська, і порадили звернутися до місцевого мельника, який брав участь у похованні знайденого тіла і навіть зняв з нього деякі речі.

Катерина Олександрівна розшукала мельника і той передав їй знятий з тіла похованого ним генерала золотий медальйон, на якому був гравіюваний напис "Помни о насъ", а в середині знаходився груповий портрет - Катерина Олександрівна з дітьми Володимиром і Вірою. Сумнівів більше не залишилось, вдова генерала негайно найняла людей і разом з мельником пішла до лісу, де після нетривалих пошуків могила була знайдена, останки ексгумовані та покладані у герметичну труну.

3-го (16-го) листопада труна з тілом О. В. Самсонова у супроводі Катерини Олександрівни була відправлена з Берліну до Стокгольму, звідти - в Петроград.

21 листопада (4 грудня) о 15 годині потяг зі спеціальним вагоном, задрапірованим траурною тканиною, прикрашеним ялиновими гірляндами та масою різноманітних вінків, з великим білим восьмикінцевим хрестом на середніх дверях, прибув у Єлисаветград. Його зустрічали 54-а Херсонська піша дружина у повному бойовому спорядженні зі своїм духовим оркестром, юнкери та викладачі кавалерійського училища на чолі з начальником генерал-майором В. Г. Лишиним, військовий начальник полковник Владимирів, голова земської управи І. О. Ковальов, міський голова Г. Й. Волохин, поліцмейстер Ф. А. Верішко та багато інших осіб. Рівно о 19-й годині, за командою "на кураул", під виконання оркестром "Коль Славен" з вагону винесли масивну дубову труну, покриту срібним глазетом, з вінком білих хризантем від імператриці Марії Федорівни на кришці, і поставили на спеціальне підвищення на пероні. У той же час були покладені вінки: від Єлисаветградського земства - великий, з білого металу, у вигляді троянд, перев'язаних георгіївською стрічкою з написом "Герою - защитнику чести и славы России"; від Єлисаветградського кавалерійського училища - срібний, у вигляді лаврових і дубових гілок, перевитих георгіївськими стрічками; від міського самоврядування - срібний, у вигляді переплетених лаврових гілок, з написом "Доблестному защитнику родины"; від дворян Єлисаветградського повіту - з живих квітів. Священик кавалерійського училища М. Романовський перед панихидою промовив слово, охарактеризував покійного як видатного військового діяча. Потім почалось служіння панихиди з хором кавалерійського училища. Після цього викладач кавалерійського училища полковник О. Д. Аракін розповів про самовіддану героїчну діяльність загиблого. О 20-й годині труна під звуки "Коль Славен" була занесена у вагон, біля якого поставили почесну варту.

22 листопада (5 грудня) о 6-й годині 20 хвилин траурний вагон був причеплений до вільного від пасажирів потягу, який слідував зі ст. Знамянка через Єлисаветград до ст. Плетений Ташлик. Звідти вже кінцями труну з тілом О. В. Самсонова перевезли до родового маєтку в с. Єгорівці. Поховання відбулося у сімейному склепі Самсонових біля церкви святих Іоакима і Анни в с. Якимівці, що знаходиться через річку від с. Єгорівки.

Подальша доля останків генерала від кавалерії Олександра Васильовича Самсонова трагічна. У роки громадянської війни склеп був пограбований, труни О. В. Самсонова та його рідних (точна кількість похованих невідома, але за розповідями старих селян у склепі було не менше чотирьох трун) поскидали з подіумів і розбили. Пізніше склеп, який назовні був прикрашений чудовою мармуровою алегоричною скульптурою, був повністю зруйнований і зрівняний з землею. Потім прийшло забуття.

Але це забуття було створене офіційним замовчуванням. Самсонов жив у споминах і переказах земляків, на стертій з лиця землі могилі козачого отамана кожен рік, як їх не корчували, розквітали здичавілі троянди. Минув час, почало щось мінятися і в людях, які довгий час були нібито зачакловані,

повертається до них пам'ять, зникає страх, з'являється свідомість безперервного руху історії, який розпочався далеко не в 1917 році.

13 лютого 2002 року, напередодні дня народження (зовсім не ювілейного) Олександра Васильовича Самсонова, на місці його поховання, яке тепер опинилося у дворі Якимівської загальноосвітньої школи, було відкрито скромний пам'ятний знак у вигляді козацького хреста з червоного граніту. Ініціювали та здійснили встановлення знаку якимівська сільська громада та Кіровоградське обласне історико-культурологічне товариство "Ойкумена".

К. Шляховий

Література та джерела

БСЭ. Т.9. - М.: БСЭ, 1951.

БСЭ. Т.37. - М.: БСЭ, 1955.

Всеволодов Й.В. Беседы о фалеристике. - М.: Наука, 1990.

Голос Юга. - Елисаветград, 1914. №№ 200, 202, 203, 208, 228.

Голос Юга. - Елисаветград, 1915. №№ 271, 272, 273.

Елисаветградский вестник. - Елисаветград, 1880. № 32.

Казин В.Х. Казачьи войска. - М.: Дорваль, 1992.

Карта Херсонской губернии. - Картографич. Заведение А.Ильина.

Каталог отечественных орденов и нагрудных знаков (сост. Шевелева Е.Н.) -. Л.: Издание Артиллерийского исторического музея (АИМ), 1962.

Ривош Я. Н. Время и вещи. - М.: Искусство, 1990.

Список землевладельцев Елисаветградского уезда Херсонской губернии. - Елисаветград: Паровая типография М.А.Гольденберга, 1899.

Список землевладельцев Елисаветградского уезда на 1914 г. - Елисаветград: Типография Елисаветградского уездного земства, 1914 .

Участники Русско-японской войны. Т.4. СПб.: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1909.

Шепелев Л.Е. Титулы, мундиры, ордена. - Л.: Наука, 1991.

Відомості про автора.

Шляховий Костянтин Васильович.

Кіровоградський обласний краєзнавчий музей.

Старший науковий співробітник.

Тел. 22-35-97 (р.).